

ФІЛОСОФСЬКІ, ІСТОРИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Луцький І.М.

ХРИСТІЯНСЬКІ ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ О. ПОТЕБНІ

УДК 340.12

Постановка проблеми. Діяльність О. О. Потебні, як правило, ототожнюється з науковими дослідженнями у галузі філології, на що часто акцентували увагу науковці, які аналізували його наукову та творчу спадщину.

Проте слід зауважити, що значну питому вагу у творчому доробку займали також філософсько-правові дослідження, що базувались на християнських основах та засадах. Саме аналіз християнських основ його філософсько-правових поглядів може стати методологічною основою для вивчення співвідношення релігії, філософії та права.

Аналіз останніх досліджень. Слід зауважити, що наукова та творча діяльність О. О. Потебні досліджувалась у наукових працях, які виконали М. Аумюллер, С. Вакуленко, Г. Б. Вишневська, А. Даниленко, К. Д. Каруник, О. Я. Остапович, П. О. Селігей та інші науковці.

Проте недостатньо дослідженим є питання впливу християнських основ на філософсько-правові погляди О. О. Потебні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Тому, враховуючи усе вищенаведене, метою даної статті є дослідження ступеня впливу християнських основ на філософсько-правові погляди О. О. Потебні з урахуванням уже існуючих досліджень з даної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Олександр Опанасович Потебня (1835 — 1891 р. р.) народився в селі Гаврилівка на Харківщині Після закінчення школи він із 1851 по 1856 р. навчається спочатку на юридичному, а потім історико-філологічному факультеті Харківського університету. Вже в цей час визначається спрямування його світогляду, що значно формувалось під впливом ідей кириломефодіївців, зокрема М. Костомарова. Як зазначав О. Потебня, під впливом М. Костомарова, зокрема його праці «Про історичне значення руської народної поезії» (Харків, 1843 р.), було написано ним магістерську дисертацію «Про деякі символи у слов'янській поезії». В душі умонастрою, притаманного діячам громадського руху (до діяльності Харківської громади певний період безпосередньо був наближений і О. Потебня), визначається й коло наукових інтересів вченого, яке охоплює питання фольклору, літератури й передусім мовознавства. 1862 р. молодий асистент професора філології Харківського університету друкує серію статей в «Журнале Министерства Народного Просвещения», що незабаром були видані окремою книгою під назвою «Думка й мова». Ця книга, що витримала за життя вченого кілька перевидань, містила

виклад основ філософсько-лінгвістичної концепції вченого [4, с. 38].

Після поїздки до Берліну, де О. Потебня поглиблював свої знання з філології, він повертається до рідного університету, де послідовно посідав посади спочатку доцента, а згодом професора. Тут 1867 р. він захищає докторську дисертацію «Із записок з російської граматики», що відіграла видатну роль в обґрунтуванні історичного мовознавства. Одним із перших (не лише в Україні, а й у Російській імперії взагалі) О. Потебня розробляє питання історії мислення у його зв'язку з мовою, спираючись на величезний фактологічний фундамент, що охоплював, по суті, всі слов'янські і балто-слов'янські мови. Зважаючи на видатні наукові досягнення вченого, його було обрано членом-кореспондентом Петербурзької Академії Наук, нагороджено престижною Ломоносівською премією.

Помер Потебня у п'ятдесятишестилітньому віці 11 грудня 1891 р. Вже після смерті його дружиною та учнями було видано том «Із лекцій з теорії словесності» та «Із записок з теорії словесності» О. Потебні.

Звичайно, значущість творчого здобутку О. Потебні вимірюється передусім внеском його в мовознавство, теорію літератури, але він належав до тих українських вчених-гуманітаріїв, що не могли обходитися без філософського та філософсько-правового мислення.

Починаючи з розв'язання конкретних проблем, що поставали перед ним як філологом та культурологом, Потебня проходить увесь шлях аж до визначення осьових підстав людського буття, в контексті розуміння яких він вбачає можливим вирішення спеціальних наукових питань. Саме цим визначається внесок видатного вченого-мовознавця в історію філософської культури України.

В центрі філософії О. Потебні — проблема взаємозв'язку мови й мислення, де мова не є пасивною формою думки, а, в свою чергу, виступає засобом її формування. Людина осмислює світ і пізнає його через посередництво мови. Спираючись на ідеї гносеології І. Канта, О. Потебня, слідом за В.Гумбольдтом, вважає мову органом, що утворює думку.

Внутрішня форма кожного слова завжди визначається специфікою народної мови, оскільки кожна мова має притаманний їй специфічний погляд на світ або неповторну перспективу бачення. У цій тезі О. Потебня поділяє ідею В. Гумбольдта, ще раніше висловлену Й. Гердером та Й. Фіхте, про тотожність мови з духом нації [8, с. 12].

Ідея про те, що мова формує «проміжний світ» і тим самим закодує в його структурах особливий національний світогляд, вже в ХХ ст. обґрунтовувалася в німецькій філософії Е. Кассіером, у США - Е. Сепіром та Б. Уорфом [1, с. 143].

Міфологічне мислення притаманне, підкреслює О. Потебня, «не одному якомусь-то часові, а людям усіх часів, що перебувають на певному ступені розвитку думки». Міфологічна свідомість виникає тоді, коли мова вже є, й виконує функцію відображення та пояснення навколишнього світу.

Подальший прогрес пізнавальних здібностей людини веде до появи неміфологічного мислення, якому притаманне відокремлення образу й поняття, суб'єктивного та об'єктивного, внутрішнього й зовнішнього.

Першою формою неміфологічного мислення є художньо-поетичне. Стан слова тут характеризується вже виділенням значення й образу. Водночас образ є неодмінним засобом для виразу значення.

Наступну форму мислення утворює мислення наукове, що ґрунтується не на поетичній, а прозовій мові. Прозовим слово стає в міру втрати своєї внутрішньої форми. Тут слово прагне урівнятися з поняттям. Якщо найзагальнішими категоріями мистецтва є образ і значення, то в науці їм відповідають факти і закон.

О. Потебня вирізняє три ознаки, що зумовлюють істотну відмінність категорій науки й мистецтва. Насамперед відмінність ця полягає в тому, що в науці думка про факт може оцінюватись як істинна чи неістинна, а поетичний образ не підлягає такій перевірці. Поетичний образ оцінюється лише з огляду на здатність збуджувати психічну діяльність у того, хто сприймає його [2, с. 143].

По-друге, наукове мислення є висновком від факту як часткового до закону, який виражає загальне у фактах і явищах. Співвідношення ж образу й значення у поетичній мові зовсім різне. Воно будується на ґрунті зіставлення нерухомого образу і мінливого значення, що потребує свого визначення в кожному окремому випадку.

По-третє, в науці відношення факту й закону доводиться, в поезії ж співвідношення образу і значення не доводиться, а стверджується як безпосередня вимога духу.

З проблемою мови й мислення щільно пов'язана ще одна - «народ і мова», що глибоко розроблена в творчій спадщині О. Потебні. Звернення до цієї проблеми мало особливе значення за умов дії драконівських заходів царського самодержавства щодо української мови й культури. Свій протест проти них О. Потебня реалізує не лише через глибоке вивчення історії української мови, народної творчості, що переконливо засвідчувало багатство і своєрідність української духовної культури, а й глибоко теоретично осмислює проблему ролі національної мови в долі кожного народу, чим реалізується безпосередній внесок вченого в історію розробки філософії української ідеї [5, с. 64].

Поняття «народ», на думку Потебні, є виразом певного вищого щаблю самостійного національно-культурного життя. Головною і обов'язковою ознакою єдності народу є його мова. Мова є знаряддям національної свідомості, духовний розвиток нації нерозривно пов'язаний з розвитком її мовних здібностей. Мови як «глибоко відмінні системи прийомів мислення» зумовлюють специфіку національного світосприйняття. У зв'язку з доведенням цієї тези О. Потебня аналізує явище «двомовності», звертаючись, зокрема, до творчості російського поета Ф. Тютчева. «Ф. І. Тютчев, - підкреслює він, - править за чудовий приклад того, як користування тією чи тією мовою надає

думці того чи того напрямку... Два роди розумової діяльності йдуть..., переплітаючись між собою, але зберігаючи свою окремішність, через ціле його життя, до останніх днів його віку. Це, з одного боку, поетична творчість російською мовою, з другого - мислення політика й дипломата, людини світської в ліпшому розумінні цих слів - французькою». Увагу Потебні тут привертає те, що різні мови в одній і тій таки людині водночас співіснують порізному і служать різним цілям, втіленню різного змісту. Справа у тому, пояснює О. Потебня, що людина, котра говорить на двох мовах, переходячи від однієї мови до іншої, разом з тим змінює характер і напрям плину своєї думки... І навпаки, якщо дві або кілька мов є доволі звичними для того, хто говорить на них, то разом з переминою змісту думка мимоволі вдається то до тієї, то до іншої мови [3, с. 161].

Сказане не означає наявність «вищих» чи «нижчих» мов і народів. О. Потебня переконаний, що немає мови і наріччя, які б не були здатні стати знаряддям необмежено різноманітної й глибокої думки. Але кожний народ, кожна нація вносять свій вклад до розвитку духовної культури людства, що відображає специфіка національної мови й зумовленого нею світосприйняття, яке відображається у різноманітних продуктах народної творчості. Порівнюючи у зв'язку з цим російські й українські народні пісні, О. Потебня зазначає властивий першим «нахил до ампліфікацій (словесних поширень) на відміну від стилю української пісні, яка дає лише необхідні поштовхи уяві, але не веде її на помочах, а передбачає її самостійність [6, с. 22].

Аналізує О. Потебня й таке поняття як «націоналізм», що, на його думку, визначає такий світогляд, який вважає природною національну різноманітність людства, тому робить висновок О. Потебня, «послідовний націоналізм є інтернаціоналізмом». Конкретизуючи розуміння націоналізму через тлумачення, яке надає він «ідеї національності», О.Потебня зауважує, що ця ідея може слугувати і прогресу, і реакції, регресові. «Ідея національності» буде сприяти прогресові, якщо вона стверджує взаємоповагу й право народів на самостійне існування й розвиток. Якщо ж, спираючись на цю ідею, стверджують зверхність одного народу над іншим, «дане Богом» право одній нації - панувати, а інших - підкорятися, то в цьому випадку «ідея національності» набуває відверто реакційного характеру [7, с. 54].

Головними принципами у взаєминах між націями, вважає О. Потебня, має стати рівноправність і взаємоповага. Він вітає зростання міжнародного спілкування народів Європи, заперечуючи лише ті випадки, де вірна течія справ змінюється силою зброї або політичного шахрайства.

Висновки. Таким чином, вплив християнських основ на розвиток філософсько-правових поглядів О. О. Потебні проявився у наступному:

1) вплив таких християнських основ, як «єдність духу та тіла», «думки та дії», на дослідження проблеми взаємозв'язку мови й мислення, де мова не є пасивною формою думки, а, в свою чергу, виступає засобом її формування;

2) вплив християнських основ на утвердження ідеї рівності мов та цінності

кожної з них для утвердження духовної культури у світовому масштабі. А звідси – ідея правового принципу рівності мов та спрямованість на подальше формування правової культури;

3) вплив християнських основ на формування ідеї послідовного переростання націоналізму в інтернаціоналізм, що звісно мало б знайти свій вираз у правовому регулюванні. Головними принципами у взаєминах між націями, на переконання мислителя, має стати рівноправність і взаємоповага.

1. Аумюллер М. *Поміж дослідженням формалізму та історією ідей (про сприйняття Потебні західним літературознавством)* / М. Аумюллер // *Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія.* - Харків, 2006. - Т. 12. - С. 141-158.
2. Вакуленко С. *Локківські мотиви в Олександра Потебні* / С. Вакуленко // *Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія.* - Харків, 2005. - Т. 11. - С. 185-204.
3. Вакуленко С. *Поняття знака в Платона та в Потебні* / С. Вакуленко // *Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія.* - Харків, 2006. - Т. 12. - С. 159-180.
4. Вишневецька Г. Б. *Роль Олександра Потебні у становленні сучасних лінгвістичних учень* / Г. Б. Вишневецька // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.* - 2010. - Вип. 60. - Ч. 1. - С. 36-40.
5. Даниленко А. *Субстратність мови як методологічний принцип у системі поглядів О. Потебні* / А. Даниленко // *Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць.* - Харків, 1992. - Вип. 2. - С. 61-67.
6. Каруник К. Д. *Деякі заваги про місце О. Потебні на науковому видноколі Ю. Шевельова* / К. Д. Каруник // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.* - 2010. - Вип. 60. - Ч. 1. - С. 21-26.
7. Остапович О. Я. *Олександр Потебня і "новий мовний релятивізм"* / О. Я. Остапович // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.* - 2010. - Вип. 60. - Ч. 1. - С. 50-56.
8. Селігей П. О. *Національна належність Олександра Потебні у висвітленні зарубіжних авторів* / П. О. Селігей // *Наукова спадщина О. О. Потебні в контексті сучасності: Тексти доп., включених до проєкт. VI Міжнар. конгресу українців, 28 червня – 1 липня 2005.* – К.: Видавничий дім Д. Бураго, 2008. – С. 3 – 21.

Луцький І.М. Християнські основи філософсько-правових поглядів О.Потебні

У статті досліджено вплив християнських основ суспільства на формування філософсько-правових поглядів О. Потебні. Обґрунтовується думка, що саме такі християнські засади, як релігійна мораль, взаємоповага, міжнаціональна рівність, справедливість, послідовний націоналізм стали передумовою формування поглядів мислителя у галузі філософії і права.

Ключові слова: християнські основи, християнські засади, християнська мораль, філософсько-правові погляди О. Потебні, причини та передумови формування філософсько-правових поглядів О. Потебні.

Луцкий И. М. Христианские основы философско-правовых взглядов О. Потебни

В статье исследовано влияние христианских основ общества на

формирование философско-правовых взглядов О. Потевни. Обосновывается мысль, что именно такие христианские принципы, как религиозная мораль, взаимоуважение, международное равенство, справедливость, последовательный национализм стали предпосылкой формирования взглядов мыслителя в отрасли философии и права.

Ключевые слова: христианские основы, христианские принципы, христианская мораль, философско-правовые взгляды О. Потевни, причины и предпосылки формирования философско-правовых взглядов О. Потевни.

Lutsky I.M. Christian bases of philosophical-legal looks of O. Potebnya

In the article investigational influence of christian bases of society is on forming of philosophical-law looks of O. Potebnya. An idea is grounded, that exactly such christian principles, as a religious moral, honour, international equality, justice, successive nationalism became pre-condition of forming of looks of thinker in industry of philosophy and law.

Keywords: christian bases, christian principles, christian moral, philosophical-law looks of O. Potebnya, reason and pre-condition of forming of philosophical-law looks of O. Potebnya.

Луцкий Р.П.

ПОЗИТИВНЕ ПРАВО ЯК ЯВИЩЕ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЙНОСТІ

УДК 342.72

Постановка проблеми. Позитивна теорія (або загальна теорія позитивного права), що підсумовує дані аналітичної юриспруденції, - це самодостатня юридична наука, предметом якої є догма права. Саме вона із своїми «відгадуваннями» (історією права, порівняльним правознавством) і у поєднанні з соціологією права, займає гідне місце в системі юридичних наук, виконує у всьому комплексі юридичних знань свої особливі та незамінні функції сфери законодавства. А позитивне право являється основою цієї теорії і визначення сутності та особливостей даної категорії має визначальне значення для усвідомлення позитивного підходу щодо розуміння основ правотворення. Саме ці положення становлять актуальність піднятої проблематики.

Аналіз останніх досліджень. Методологічною основою статті стали праці С.С. Алексєєва, В.Д. Бабкіна, В.А. Бачиніна, В.С. Журавського, М.В. Костицького, В.С. Нерсесянца, Н.М. Оніщенко, М.І. Панова, О.Л. Копиленка, Н.М. Пархоменко, С.С. Сливки, Л.Л. Фуллера, Р.О. Халфіна, Ю.С. Шемпушенка, які сприяють осмисленню поточних процесів в теорії права та мають важливе значення для подальшого їх дослідження.

Виходячи уже з тих фундаментальних основ, які вони заклали, вважаю за